

Η *Αμοργός* του Νίκου Γκάτσου: ένα ελληνικό ποίημα

Τι παράξενο, αλήθεια! Ο πασίγνωστος ποιητής Νίκος Γκάτσος, ο χιλιοτραγουδισμένος, ο ομοτράπεζος των πιο γνωστών πνευματικών ανθρώπων, ο μεταφραστής του Λόρκα, ο συνεργάτης του Χατζηδάκη, έχει γράψει μόλις ένα ποίημα. Ή τέλος πάντων, κάπως έτσι. Αυτό το, σχετικά μακρό, βέβαια, και συνθετικό ποίημα είναι η *Αμοργός*. Εκδόθηκε σε βιβλίο το 1943 μέσα στην Κατοχή (σε περίπου 300 αντίτυπα), χωρίς εμφανή συνομιλία με τα διαδραματιζόμενα στη χώρα εκείνον τον καιρό. Ήταν όμως ένα βιβλίο που μοσχομύριζε Ελλάδα, εξ ου και ο τίτλος, που δεν έχει άλλο νόημα, σύμφωνα με τον ίδιο τον ποιητή, παρά την υπενθύμιση της έννοιας της ελληνικότητας – είναι μια απλά ηχητική, ελληνική επιλογή, κάτι σα συνεκδοχή του ελληνισμού, σύμβολο της Ελλάδας. Η *Αμοργός* δεν αναφέρεται πουθενά αλλού μέσα στο έργο. Άρα, τι; Ένας ποιητής χωρίς ποιήματα, μια *Αμοργός* χωρίς *Αμοργό*;

Όχι ακριβώς. Στην πραγματικότητα, ο Γκάτσος είναι ποιητής και στους στίχους του, είναι ποιητής και στις μεταφράσεις του, είναι ποιητής στη ζωή του. Άλλωστε, πώς ξεχωρίζουν οι στίχοι από την ποίηση; Αν εξαιρέσουμε τις περιπτώσεις της συγκαταβατικής και ελαχίστων απαιτήσεων στιχουργικής, κατά τα λοιπά, πολλές δημιουργίες αρκετών δημιουργών θα μπορούσαν να ανήκουν στον έναν ή τον άλλον χώρο. Ο Γκάτσος φαίνεται πως διέθετε φυσική μουσικότητα και ρυθμό, χυμώδη γλώσσα, ξεχωριστή ευχέρεια στο μέτρο και την ομοιοκαταληξία, ενώ ποτιζόταν από την κρυστάλλινη και αστείρευτη πηγή του δημοτικού τραγουδιού. Η φυσική του τάση μοιάζει να είναι ο κελαρυστός, γάργαρος στίχος. Και, μολονότι πειραματίστηκε με τα μοντέρνα ευρωπαϊκά ρεύματα και τον υπερρεαλισμό και παρότι η *Αμοργός* ανήκει ακριβώς σ' αυτό το ρεύμα, εντούτοις ακόμα και μέσα σε τούτο το έργο βρίσκει τη θέση του ο δεκαπεντασύλλαβος, το μανιάτικο μοιρολόι, οι τεχνικές της δημοτικής ποίησης, παράλληλα βέβαια με τις ανατρεπτικές συνάψεις της αυτόματης γραφής και τις απροσδόκητες συνηχήσεις του ονείρου.

Η *Αμοργός* ακουμπά με αγάπη στην ελληνική φύση, που μάλλον θυμίζει Πελοπόννησο, την πατρίδα του ποιητή, για να μας χαρίσει εικόνες θαλασσινές (πανιά, κουπιά, κατάρτια, καράβια, των σφουγγαριών τα σεντόνια, τα μάτια των φυκιών, το φιλί της θάλασσας της αφροστολισμένης), εικόνες στεριανές (ερημοκλήσια και καμπαναριά, λαχανόκηποι και θερισμοί, πεύκα και πλατάνια, κορομηλιές και κληματαριές, δυο μικρά κυκλάμινα να φιλιούνται, μέλισσες μπεινοβγαίνουνε μες στα ρουθούνια των αγελάδων), εικόνες ουράνιες (μια τούφα γαλανός καπνός μες στο τριανταφυλλί του ορίζοντα ίδιος με τη φτερούγα του γερανού που σπαράζει), εικόνες ανθρώπινες (οι καρδιές των καστανάδων, τα παλικάρια με το κρασί τα φιλιά και τα φύλλα στο στόμα), εικόνες θηλότητας (δυο στήθια κοριτσιού που σαλεύουν, ένα κορίτσι αμάραντο σα μυγδαλιάς κλωνάρι), εικόνες παράδοσης και ιστορίας της ελληνικής διαχρονίας (το δαχτυλίδι τ' Αϊ Γιαννιού, το μαντολίνο του Σουλτάνου, του Κολοκοτρώνη το γιαταγάνι, τα βόδια των Αχαιών, του Αχιλλέα τ' άλογα), εικόνες παραμυθιών (στρώνουν αστέρια καταγής για να πατήσουν οι βασιλιάδες με τ' ασημένια τους χαϊμαλιά, με την κορόνα και την πορφύρα), εικόνες ερωτικές (πόσο πολύ σ' αγάπησα εγώ μονάχα το ξέρω / εγώ που κάποτε σ' άγγιξα με τα μάτια της πούλιας / και με τη χαίτη του φεγγαριού σ' αγκάλιασα και χορέψαμε μες στους καλοκαιρινούς κάμπους / πάνω στη θερισμένη καλαμιά και φάγαμε μαζί το κομμένο τριφύλλι / μαύρη μεγάλη θάλασσα με τόσα βότσαλα τριγύρω στο λαιμό τόσα χρωματιστά πετράδια στα μαλλιά σου), εικόνες ακουστικές ή μήπως

ζωγραφικές; (και μια καμπάνα μακρινή βάφει τον ουρανό λουλακί / σαν τη φωνή κάποιου σήμαντρου που ταξιδεύει μέσα στ' αστέρια, τσοπαναράιοι ατάραχοι μ' ένα καλάμι φλαμουριάς λένε το πρωινό τους τραγούδι).

Μια συλλογή εικόνων είναι η *Αμοργός*, διαβάξεις και χαίρεται το βλέμμα σου, αναγαλλιάζουν όλες σου οι αισθήσεις. Ένα ταξίδι σε φυσικά και εσωτερικά τοπία είναι η *Αμοργός*. Διαβάξεις και ξαποσταίνει η ψυχή σου.

Μια εναλλαγή εκφραστικών τρόπων είναι η *Αμοργός*, διαβάξεις και σεργιανά το μυαλό σου. Από την έμμετρη ποίηση στην πεζόμορφη εκδοχή της, από τη λαϊκή στη λόγια γλώσσα, από τον λυρισμό στον φιλοσοφικό στοχασμό, από τις ευρωπαϊκές αναφορές (που δεν λείπουν) στην ελληνική γη, από τη φωτεινότητα στο σκότος, από την απλωσιά στη στενωπό, από τη χαρά στη θλίψη, από τη ζωή στο θάνατο, από τη συγκίνηση στην εγκεφαλική επεξεργασία. Ωστόσο, εντέλει, είναι μάλλον το φως και η ανοιχτωσιά που κυριαρχούν, η άνοιξη και το καλοκαίρι πióτερο παρά ο χειμώνας με τον *αφρισμένο μόχθο των χειμάρρων*. Υπάρχει, βέβαια, το *δάκρυ στην αδυσώπητη γη κι η αυλή του πικραμένου*, μα κι εκεί γρήγορα *θα λουλουδίσει ο φλόμος*, θα αναφανεί η ελπίδα: *κι αν θα διψάσεις για νερό θα στύσουμε ένα σύννεφο / κι αν θα πεινάσεις για ψωμί θα σφάζουμε ένα αηδόني*.

Το ποίημα κάθε άλλο παρά διδάσκει (ο Ευγένιος Αρανίτσης γράφει χαρακτηριστικά: «Δεν υπάρχει ούτε ίχνος δράματος ή δέους ή διδαχής στην *Αμοργό*. Ο Γκάτσος είναι ο μόνος σύγχρονος Έλληνας ποιητής που δεν θέλησε ούτε για μια στιγμή να σώσει τον κόσμο με προσευχές»). Ωστόσο, παρά την έλλειψη διδακτισμού, δεν λείπουν οι προτροπές. Χαρακτηριστική μια προστακτική: *Μη γίνεσαι ΠΕΙΡΩΜΕΝΟΝ*, δηλαδή μην είσαι παθητικός, μην αφήνεσαι στη μοίρα σου.

Άλλη μια προστακτική, αν και όχι επιτακτική, στο πεζόμορφο κείμενο που περιλαμβάνεται στο έργο δεν είναι παρά μια ήπια, τρυφερή καθοδήγηση στο νερό, μια αισιόδοξη, ευφορικής ποιότητας προφητεία: *Ξύπνησε γάργαρο νερό από τη ρίζα του πεύκου να βρεις τα μάτια των σπουργιτιών και να τα ζωντανέψεις ποτίζοντας το χώμα με μυρωδιά βασιλικού και με σφυρίγματα σάυρας. Το ξέρω είσαι μια φλέβα γυμνή κάτω από το φοβερό βλέμμα του άνεμου είσαι μια σπίθα βουβή μέσα στο λαμπερό πλήθος των άστρων*.

Νιώθει κανείς ότι ο ποιητής διαπνέεται από την ανάγκη για μια τάξη, για μια συμμετρία, ακόμη κι αν τα νοήματα δεν ορθώνονται ξεκάθαρα, ακόμα κι αν οι υπερρεαλιστικές ακροβασίες δεν διευκολύνουν την κατανόηση, εντούτοις κάτι πιο βαθύ, πιο αληθινό μας αγγίζει, μας παίρνει από το χέρι και μας οδηγεί σε μια βαθύτερη επικοινωνία.

Το κείμενο σε παρασύρει σ' ένα ταξίδι φαντασίας και συναισθημάτων, σε οδηγεί σε μονοπάτια άγνωρα που, ακόμα κι αν είναι δύσβατα, καταλήγουν σ' ένα λυτρωτικό φως, σε έναν κόσμο αγάπης.

Μετά από όλα αυτά δεν ηχεί παράξενο που η *Αμοργός*, μολονότι αρχικά δεν έγινε δεκτή με καθολικό ενθουσιασμό, κυρίως λόγω των υπερρεαλιστικών χαρακτηριστικών της και της συνακόλουθης ερμητικότητάς της (αν και δεν έλειψαν οι θετικές προσεγγίσεις από Ελύτη, Καραντώνη, Παπατσώνη κ.ά.), εντέλει όχι απλώς άσκησε μεγάλη επίδραση

στους νεότερους ποιητές, αλλά κέρδισε τη γενική αποδοχή - έχει πια πουλήσει δεκάδες χιλιάδες αντίτυπα, έχει μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες, έχει περιβληθεί με μύθους (όπως το ότι γράφτηκε σε μια νύχτα, πράγμα που δεν ισχύει) και έχει τιμηθεί με επαινετικές κριτικές και με λόγια σαν του Χατζηδάκη, που μάλιστα την μελοποίησε, αν και με καθυστέρηση: «Η *Αμοργός* είναι μνημειώδες έργο νεοελληνικού ποιητικού λόγου. ... Είναι από ατόφιο χρυσάφι αυτές οι είκοσι σελίδες της *Αμοργού*».

Και εντέλει ίσως η *Αμοργός* να συνομιλεί με την κατάσταση της εποχής στην οποία γράφτηκε. Ίσως είναι αυτή η αχτίνα φωτός που αντιστέκεται στον ζόφο, που παραδέχεται αλλά δεν αποδέχεται την πίκρα και την απογοήτευση και αντιτάσσει σ' αυτήν την αιώνια προσδοκία και ελπίδα. Ένα ποίημα νηφάλιο, ανοιχτό απέναντι σε όλες τις καταστάσεις της ζωής, στον πόνο, στην οδύνη, στη χαρά, στην ήττα και στη νίκη, στα ανθρώπινα.

Γιούλη Χρονοπούλου